

**ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ -
ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОГО СУСПІЛЬСТВА
(НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ МІЖНАРОДНОГО
МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ТАБОРУ "ДЖЕРЕЛА
ТОЛЕРАНТНОСТІ")**

Споконвіку, Україна була багатонаціональною державою. І нині в Україні проживають представники 123 національностей. Найпоширенішими етнічними групами є українці, росіяни, євреї, поляки, німці, молдовани, румуни, греки, болгары, білоруси, чехи, словаки, угорці, татари, кримські татари, вірмени, гагаузи та інші. За роки існування незалежної України було розроблено основоположні законодавчі акти та міжнародно-правові документи щодо міжнаціональних відносин та національних громад України, а саме: Декларація прав національностей України (1991), Закон України "Про національні меншини в Україні" (1992), Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995), Закон України "Про ратифікацію Рамкової Конвенції Ради Європи про захист національних меншин" (1997), Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин (1992), Закон України "Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин" (2003), Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (1996), Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин (1998), проекти Закону України "Про концепцію державної етнонаціональної політики України" та Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про національні меншини в Україні".

Наявність правового поля щодо міжнаціональних стосунків – це безумовно, певне досягнення, але головним джерелом міцних, рівних толерантних відносин є міжкультурна свідомість членів полікультурного суспільства. В основі міжкультурної свідомості, за визначенням

Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, лежать “знання, усвідомлення і розуміння зв’язків (подібних і відмінних рис) між “світом походження” і “світом спільноти, мову якої вивчаєш”. Міжкультурна свідомість охоплює усвідомлення ширшого діапазону культур, ніж уже наявний тих, хто вивчає першу мову і другу мову. Ця ширша свідомість допомагає помістити обидві мови та культури до певного контексту. В доповнення до об’єктивних знань міжкультурна свідомість включає усвідомлення того, як виглядає кожна спільнота у перспективі порівняно з іншою, часто у формі національних стереотипів”.

Міжкультурна свідомість формується за наявності міжкультурної комунікації, тобто спілкування представників різних народів між собою. А таке спілкування можливе за умови сформованої міжкультурної компетенції у громадян нашого суспільства, зокрема у молодого покоління. Розвиток міжкультурної компетенції передбачає формування в учнів міжкультурних вмінь та навичок, а саме: “здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культури; культурну чуттєвість і здатність визначити й використати різні стратегії для контакту з представниками інших культур; здатність виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною, успішно долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації; здатність долати стереотипи у стосунках”.

У полікультурній Україні розвиток міжкультурної компетенції є вкрай актуальною проблемою, адже, як зазначає І. П. Гудзик, “для подолання національного егоцентризму учнів вкрай необхідні міжкультурні зіставлення, які сприяють розумінню багатоманітності мов та культур, розвивають уміння розуміти іншого та, тим самим, краще розуміти себе, вчать замислюватися над тими сторонами життя, що ними раніше не усвідомлювались, сприяють їх власному етнічному самопізнанню”.

У процесі міжкультурної комунікації у реципієнтів однієї культури виникають труднощі у сприйнятті і розумінні іншої культури. Ці базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що утруднюють розуміння інокультурним реципієнтам у етнолінгвістиці називають лакунами. Це можуть бути невідомі мовленнєві моделі,

етноейдеми, без еквівалентна лексика тощо. Існують мовні та мовленнєві лакуни. До числа мовних лакун можна віднести лексичні, граматичні, стилістичні особливості. До мовленнєвих, національно-специфічних (лакунізованих) особливостей мовлення сучасні психолінгвістик відносять: спосіб заповнення пауз, спосіб роз'яснення слова для співбесідника, етикетні характеристики актів спілкування, рольові особливості спілкування тощо. Основними ознаками лакуни вважають: незрозумілість, незвичність (екзотичність), чужість (незнайомість). Для заповнення лакун використовують такі способи як тлумачення, переклад морфологічним шляхом, докладний переклад, детальне коментування та прийоми – порівняння, заміна на більш загальне, відоме поняття.

Розуміння іншої культури дуже залежить від розмірів культурологічної дистанції між культурами та від знань реципієнтів. Сприймаючи іншу культуру, реципієнт інтерпретує її в образах та поняттях своєї культури. Це обумовлює різний ступінь розуміння або нерозуміння явищ іншої культури. Лакуни, що відображають специфіку тієї або іншої лінгвокультурної спільноти, як правило, заважають взаєморозумінню носіїв різних культур. У процесі між культурної комунікації “образи” культур, що несуть в собі інваріантні та варіантні складові, зіставляються та або приймаються, або відштовхуються. Однак, у полікультурному суспільстві спостерігається мозаїчність культур, часто їх інтеграція. Тому умовою нормального розвитку суспільства постає принцип терпимості (толерантності) до різних проявів різних культур. Іншими словами, практика міжкультурного спілкування свідчить не тільки про наявність різних способів бачення світу, а й про необхідність подолання бар'єрів, що створюються національно-специфічними відмінностями контактуючих культур.

Саме для зменшення культурологічної, мовної, міжконфесійної дистанції, для подолання бар'єрів та стереотипів, для виховання толерантності у нашому суспільстві, вже п'ять років живе проєкт табору “Джерела толерантності”.

Хоча табору н'ять років, але за цей час було вже проведено дев'ять змін: 2002 (п. Буштино), 2003 (м. Хуст, “Нарцис”), 2004 “Молода гвардія”, м. Одеса, 2005 (2 зміни – “Конвалія”, м. Трускавець Львівська

обл. та “Високі Карпати”, с. Ясиня, Івано-Франківська обл.), 2006 (2 зміни – “Святі гори”, м. Святогорськ, Донецька обл. та “Подільський Артек”, м. Ладижин, Вінницька обл.), 2007 (2 зміни – “Молода гвардія”, м. Одеса та “Водограй”, с. Чинадієво, Закарпатська обл.). За цей час у проєкті прийняли участь понад тисячі підлітків та біля шестидесяти дорослих з різних національних громад України, Молдови, Білорусі та Росії – ассирійської, білоруської, болгарської, вірменської, грецької, естонської, єврейської, кримсько-татарської, литовської, молдавської, німецької, польської, ромської, російської, румунської, татарської, турецької, угорської, української.

Безумовно, кожна зміна була особливою, але незмінними залишались мета, концепція табору та основні методичні принципи, які були започатковані педагогічним колективом табору і на основі яких розробляється вся структура і програма. Мета проєкту – виховання толерантності у підлітків (національної, міжконфесійної, міжособистісної). Всі заходи мають сприяти головній концептуальній ідеї – зануренню у культуру того чи іншого народу. Адже, саме занурення, вживання в іншу культуру позитивно впливає як на представників тієї чи іншої національності, так і на інших. У дітей, що готують і проводять певний національний день, значно підвищується рівень власної ідентичності, а інші діти, за умов спеціальної педагогічної організації, не просто сприймають іншу культуру – вона поступово стає частиною їх самих. І проживаючи два тижня разом, насправді, долаються певні негативні стереотипи, зростає взаємоповага та взаєморозуміння між представниками різних народів. Так виникає взаємозбагачення, так починає діяти принцип толерантного відношення. Для реалізації цих основних пріоритетів розробляється зміст, методи та засоби роботи, плануються різні форми організації колективу.

Крім мети та концептуальної ідеї, принциповими у проєкті таборів “Джерела толерантності” є структура дня, склад учасників, їх розміщення і співіснування у таборі, вимоги до відбору дітей і вихователів.

Так, до участі у таборі залучаються діти з різних національних громад, які мають прийняти участь у конкурсі (написати есе на

відповідну тему або виконати творчу роботу – умови конкурсу розміщені на нашому сайті проекту: www.tolerspace.org.ua). Деякі громади впроваджують власні конкурси. Крім цього діти мають заповнити певну анкету, яка висвітлює інформацію про мотиви, інтереси та індивідуальні особливості дитини, її знання мов тощо. У табір діти приїжджають з власними національними костюмами або їх елементами. Вихователі також мають пройти ряд семінарів, мати досвід педагогічної або громадської роботи, бути носіями мови та культури. Вихователі разом з дітьми готують свій день – заздалегідь готують матеріали, наочність, символіку, музичне оформлення, пісні, танці, прислів'я та приказки, казки, вироби народного побуту, зразки мистецтва тощо.

У таборі на одному загоні мають працювати вихователі різних національностей. А діти формуються у загони також за національним та віковим принципом, тобто в кожному загоні збираються діти переважно одного віку, але обов'язково різних національностей. За таким же принципом відбувається і розміщення дітей по кімнатах, тобто в одній кімнаті два тижня живуть, наприклад, кримський татарин, єврей та молдаванин. Таким чином діти природно пізнають один одного у звичайному повсякденному житті і ближче пізнають культуру іншого.

Принциповим, як зазначалось вище, є структура дня. Кожен день табору – це день окремої культури. День починається з підйому під національну музику, далі відбувається невелика лінійка – перша презентація дня – підняття прапора, звучання гімну, привітання національною мовою, пісні або інші види діяльності. Кожна трапеза (сніданок, обід та вечеря) відповідають санітарно-гігієнічним нормам дитячого харчування, але обов'язковим елементом мають бути блюда національної кухні, про які громада (діти та дорослі) готують газету. У ідальні також звучить національна музика.

Основним структурним компонентом програми дня є так званий національний блок, що включає національну годину, коли збираються діти і дорослі тієї чи іншої національності для підготовки свого національного дня, “станції” – заняття з історії, культури, сімейних цінностей, танців, пісень та національних ігор, які відвідують діти за загонами. Обов'язковим елементом програми табору є також гуртки, на

яких також продовжується занурення у культуру того чи іншого народу, вечірній захід – захід, що має систематизувати та узагальнити знання та вміння, набуті дітьми впродовж дня і дискотека під сучасну національну музику. Також програма табору включає спортивну програму, купання у водоймах, якщо вони розташовані поруч. У так звані “вільні дні”, тобто коли немає представлення національної культури, ми впроваджуємо екскурсії, тренінги і вправи з толерантності, спільні концерти дітей і вихователів, різноманітні конкурси і вікторини. Вже традиційним став і День пам’яті, яким ми вшановуємо пам’ять загиблих у різних трагедіях різних народів. Діти мають знати, що за певних історичних і соціально-політичних обставин в українському суспільстві відбулися ряд трагедій – Голодомор українського народу, Голокост єврейського народу, Геноцид вірменського народу, депортація кримських татар, німців тощо, складні міжнародні відносини. Але важливо, щоб діти дізналися про ці трагедії, зрозуміли їх причини і осмислили наслідки, адже за всіх цих трагедіях гинули люди, в них забирали Батьківщину або ще гірше – життя, лише тому, що вони були представниками тої чи іншої національності, і наша задача, виховати їх так, щоб не допустити повторення цих страшних трагедій людства. А для цього слід пам’ятати. В цей день ми не розповідаємо жаків і не висвітлюємо хто був правий, а хто ні. Намагаємось дізнатися, у кого в родині були подібні трагедії. Адже, коли такі історії є особистісними, вони є більш впливовими, глибокими і близькими. Кожна громада, представники всіх релігійних конфесій запалюють свічки і промовляють поминальні молитви, всі завмирають у хвилюючу хвилину мовчання. Діти малюють плакати, показують їх погляд на мирне співіснування, пишуть листи майбутнім поколінням про неприпустимість повторення лиха. Так вони вчаться співчувати, адже пізнаючи чужі трагедії, пропускаючи їх через себе, діти починають переживати чужий біль, який стає частиною їх власного.

Дуже яскраве завжди відкриття та закриття табору. Відкриття здебільше готують вихователі, а закриття – це справжній фестиваль, де майже немає глядачів, а всі стають учасниками – танцюють, співають все, чому навчилися за зміну.

Щодо перспектив, то звичайно ми постійно думаємо над новими формами роботи, над змістом кожного дня, над різними культурними аспектами, адже це задача не з легких – за один день прожити життя народу. Тобто, головною методичною задачею є пошук нових граней змісту, методів, форм та засобів роботи. Також, хотілось би зробити “бібліотеку толерантності” – комплект робочих матеріалів для вихователів, дидактичний матеріал для дітей, пісенники з нотним станом і довідкою про історію виникнення цієї народної пісні, аудіо та відео збірники тощо.

Організаційною задачею є пошук місця для проведення табору, яке б відповідало всім потребам для впровадження нашої програм, адже потрібно, щоб діти і почувалися як вдома, і щоб у них були достойні умови проживання і харчування, і щоб воно було екологічно чистим, адже діти все ж таки їдуть відпочивати й оздоровитися, і щоб місце було безпечним – ми насамперед відповідаємо за їх життя й здоров’я. Крім цього, для реалізації програми нам потрібні відповідні приміщення як на свіжому повітрі, так і у приміщеннях. Ми шукаємо полі культурне місце, де б проживали представники різних національностей, або компактно декілька національностей для того, щоб показати дітям як нині живуть люди, як вони зберігають свою мову, які традиції живуть, а які трансформуються. Вважаю, що діти, які цього року відпочивали в с. Чинадієво, Мукачівського р-ну, змогли відчуті полікультурне Закарпаття.

Перспективним напрямком – продовженням неформальної роботи і наступним важливим кроком є розробка системи з виховання толерантності у безперервному навчальному процесі – у школі.

Гадаю, що поступово, ці далекі і середні перспективи стануть близькими, бо ніхто не має сумніву в їх актуальності для нашого полікультурного демократичного суспільства.

Література:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – Київ, Ленвіт. – 2003. – С. 103-104.
2. И. Ф. Гудзик. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах. – “Букрек”, 2007. – С. 433-434.
3. Белянин В. П. Психолінквістика. – Москва, 2003. – С. 154-156.